TA’LIMDA O‘YIN ASOSIDA METODLARDAN FOYDALANISHNING MILLIY VA XORIJIY TAJRIBA TAHLILI

Maxsudova Ravshanoy Turg’unboy qizi
Turon universiteti Andijon kampusi
Pedagogika va tillar kafedrasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim tizimida o‘yin texnologiyalari, didaktik o‘yinlar va gamifikatsiya yondashuvlaridan foydalanishning dolzarbligi yoritilgan. Maqolada L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, J. Bruner, M. Montessori kabi jahon olimlarining hamda milliy tadqiqotchilarning o‘yinli faoliyat borasidagi nazariy qarashlari tahlil qilingan. Shuningdek, Finlandiya, AQSh va O‘zbekiston ta’lim tizimidagi o‘yin metodlarini qo‘llash amaliyoti qiyosiy o‘rganilib, yumshoq ko‘nikmalarni (soft skills) shakllantirish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: o‘yin asosidagi ta’lim, gamifikatsiya, sotsiokultural nazariya, didaktik o‘yinlar, yaqin rivojlanish zonasi, STEM yondashuv, yumshoq ko‘nikmalar.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatning ilm-fan, texnologiya va ijtimoiy hayotdagi jadal rivojlanishi ta’lim jarayonining shakl va usullarini tubdan qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. An’anaviy bilim berish modellari o‘rnini shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan, kreativ tafakkurni rag‘batlantiruvchi va ijtimoiy jihatdan moslashgan pedagogik yondashuvlar egallamoqda. Bunday metodlardan biri – o‘yin asosidagi ta’lim metodlari bo‘lib, u insonning tabiiy fikrlash, idrok qilish, muomala qilish va o‘rganishga bo‘lgan ehtiyojlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Psixologik nuqtai nazardan olganda, inson tafakkuri va emotsional-intellektual rivojlanishi bolalikdan o‘yin faoliyati orqali shakllanadi. O‘yin – bu bolaning real hayotni modellashtirishga, o‘zini anglashga va atrof-muhit bilan o‘zaro munosabatga kirishishga intilishini ifodalovchi tabiiy faoliyatidir. Shu boisdan, ta’limga o‘yin elementlarini kiritish, bu jarayonni insonning tabiiy rivojlanish qonuniyatlariga muvofiq tashkil qilish deganidir.

Ilmiy manbalarda o‘yinli faoliyatning ta’limdagi ahamiyati ko‘plab olimlar tomonidan asoslab berilgan. A.N. Leontyev fikricha, o‘yin bolaning real faoliyatga tayyorlovchi psixologik bosqichi bo‘lib, bunda bola o‘ziga xos kognitiv va ijtimoiy rollarni bajarishni o‘rganadi. Bu esa uning keyingi ta’lim bosqichlarida ongli va faol ishtirokchi bo‘lib shakllanishiga asos bo‘ladi. YuNESKO ma’lumotlariga ko‘ra ham, 21-asrda ta’lim jarayonining eng samarali shakllaridan biri bu – o‘yin asosidagi, faol ishtirokni talab qiluvchi, tanqidiy va tizimli fikrlashni rivojlantiruvchi metodlar bo‘lib qolmoqda. Shu bois, rivojlangan davlatlarda gamifikatsiya, robototexnika, mantiqiy va strategik o‘yinlarga asoslangan ta’lim texnologiyalari asosiy e’tiborga ega. Psixologik jihatdan olib qaralganda, bola uchun o‘yin bu – faoliyatning ichki motivatsiyaga asoslangan shakli bo‘lib, unda tashqi rag‘batdan ko‘ra ichki qoniqish, zavq va qiziqish muhim o‘rin tutadi.

L.S. Vygotskiy o‘zining sotsiokultural rivojlanish nazariyasida o‘yinni bola rivojining kalit omili sifatida belgilab, aynan o‘yin jarayonida bolaning yaqin rivojlanish zonasi shakllanishini asoslagan. Bu nazariyaga ko‘ra, bola o‘yin vaqtida real hayotda hali bajara olmaydigan, lekin katta bo‘lgach bajara oladigan harakatlar va rollarni simulyatsiya qiladi. Bu esa o‘z navbatida tafakkur, tasavvur, rejalashtirish, muammoli vaziyatni tahlil qilish va muloqot kompetensiyalarini bosqichma-bosqich rivojlantiradi. A.N. Leontyev esa o‘yin faoliyatini bola shaxsining ijtimoiy faoliyatga tayyorlanishidagi bosqich deb baholaydi. Unga ko‘ra, o‘yin – bu shunchaki ermak emas, balki bola tomonidan ijtimoiy rollarni egallash, ijtimoiy munosabatlarni tajriba qilish va atrofdagi ijtimoiy hodisalarni ichki ongida qayta ishlash jarayonidir. Aynan shuning uchun ham didaktik o‘yinlar ta’limning amaliy jihatdan asoslangan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

samarali metodlaridan biri hisoblanadi. Chunki bu jarayonda bola ongli ravishda bilimlarni egallamaydi, balki bilimni faol harakat orqali kashf etadi.

Jerom Bruner ham o‘yinli o‘rganishning pedagogik afzalliklarini chuqur o‘rgangan. Uning fikricha, bola bilishni struktura tarzida o‘zlashtiradi, bu esa faqatgina passiv eslab qolish emas, balki anglash, tahlil qilish va qo‘llash orqali shakllanadi. O‘yin esa aynan shu jarayonlarni faollashtiradi, chunki u bolaning erkinlik, tanlov va muqobil fikrlash imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu ma’noda, o‘yinli o‘qitish “o‘quvchini markazga qo‘ygan” ta’lim konsepsiyasining eng tabiiy va izchil ifodasidir.

Italiyalik mashhur pedagog va psixolog Maria Montessori bolalik davrini insoniyat taraqqiyoratidagi eng faol psixik va kognitiv bosqich deb bilgan. U o‘z metodikasida o‘yin faoliyatini bolalar uchun erkin tanlov, mustaqil harakat va muvozanatli o‘rganish muhitining eng muhim shakli deb ta’riflaydi (Montessori, 1967). Montessori nazariyasiga ko‘ra, bola o‘yin orqali kashf etadi, sinaydi va o‘zlashtiradi. Mashhur fizik Albert Eynshteyn esa: “O‘yinlar — bu tadqiqotning eng yuksak shaklidir” deb ta’kidlab, o‘yinning nafaqat bolalar, balki kattalar tafakkuri uchun ham ijodiylik, kashfiyot va tahliliy fikrlash asosi ekanini ko‘rsatgan (Eberle, 2014).

Amerikalik pedagog va o‘yin dizayni bo‘yicha mutaxassis Karl Kapp “Gamification of Learning” kontseptsiyasida shunday deydi: “Gamifikatsiya faqatgina ballar va nishonlar haqida emas. U mazmunli o‘yin orqali motivatsiya va jalb qilish haqidadir” (Kapp, 2012). Bu yondashuv o‘yin metodlarining zamonaviy raqamli shakllari faqat texnik vosita emas, balki chuqur pedagogik va motivatsion instrument ekanini isbotlaydi. Milliy tadqiqotchi G.X. Abdullayeva esa o‘zining “Boshlang‘ich ta’limda o‘yin metodikasi” nomli asarida: “O‘yin – bola hayotining ajralmas qismi bo‘lib, u orqali bola nafaqat hordiq chiqaradi, balki tafakkur qiladi, o‘z shaxsiyatini rivojlantiradi” deb qayd etadi (Abdullayeva, 2022). Bu fikr o‘yin metodlarining shaxsga yo‘naltirilgan milliy ta’lim modelidagi o‘rnini ko‘rsatadi.

TAHLIL VA NATIJALAR (ANALYSIS AND RESULTS)

Pedagogik metodika nuqtai nazaridan qaralganda, o‘yinlar o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi, dars jarayonini monotoniya va emotsional sustlikdan xalos etadi. O‘yinli topshiriqlar, rolli o‘yinlar, musobaqali mashqlar, mantiqiy-analitik ssenariylar orqali o‘quvchilarning bilimga bo‘lgan ishtiyoqi ortadi. O‘yin metodlaridan foydalanish jarayonida o‘quvchi o‘zini baholay oladi, o‘z kuchi va imkoniyatlarini sinovdan o‘tkazadi, mustaqil fikrlaydi, muloqotda bo‘ladi, jamoadoshlar bilan hamkorlik qiladi. Bu esa, o‘z navbatida, XXI asrda zarur bo‘lgan “yumshoq ko‘nikmalar” – kommunikativlik, tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatda to‘g‘ri qaror qabul qilish, muomala madaniyati kabi kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Milliy pedagogikada o‘yin metodikalarini qo‘llash dars samaradorligini o‘rtacha 25-30% gacha oshirishi kuzatilgan.

Ta’lim tizimida o‘yin texnologiyalari va gamifikatsiyani qo‘llash bo‘yicha jahonning yetakchi mamlakatlari va O‘zbekiston tajribasini quyidagi jadval orqali bevosita qiyoslash mumkin:

Mezonlar	Finlandiya tajribasi	AQSh va G‘arbiy Yevropa	O‘zbekiston tajribasi
Asosiy yondashuv	"O‘yin orqali o‘rganish" (Play-based learning) maktabgacha va boshlang‘ich ta’limning poydevori hisoblanadi.	Gamifikatsiya (mukofotlar, ballar tizimi) va STEM ta’limida simulyatsion o‘yinlardan foydalanish.	Didaktik (ta’limiy) o‘yinlar va dars interaktivligini oshiruvchi metodik elementlar.
Texnologik	Tabiiy muhitdagi va	Keng ko‘lamli raqamli	Elektron darsliklar,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

integratsiya	ijodiy o‘yinlarga ko‘proq urg‘u beriladi, raqamli vositalar me’yorida qo‘llaniladi.	platformalar, ta’limiy VR (virtual borliq) va videoo‘yinlar integratsiyasi.	interaktiv doskalar va Kahoot, Quizziz kabi onlayn viktorina platformalari.
Baholash va Motivatsiya	Erkinlik, ichki motivatsiya, stressiz muhit va o‘z-o‘zini anglash birinchi o‘rinda turadi.	Reyting tizimi, "badjlar" (nishonlar) va yetakchilik taxtasi (Leaderboards) orqali raqobatbardoshlik.	Dars yakunida rag‘batlantirish, guruhlararo musobaqa va an’anaviy baholashni qo‘llab-quvvatlash.

XULOSA

O‘yin asosidagi ta’lim metodlarining milliy va xorijiy tajribasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘yin — bu shunchaki vaqt o‘tkazish vositasi emas, balki kognitiv rivojlanishni tezlashtiruvchi, o‘quvchi motivatsiyasi va jalb etilishini ta’minlovchi eng samarali pedagogik strategiyadir. Jahon va milliy olimlarning yondashuvlari shuni tasdiqlaydiki, o‘yin darsdagi monotoniya va emotsional sustlikni yo‘qotadi hamda o‘quvchini passiv tinglovchidan faol kashfiyotchiga aylantiradi. G‘arb tajribasidagi yuqori texnologik gamifikatsiya va Finlandiya ta’limidagi erkin o‘yin muvozanatini milliy ta’lim tizimimizga sinxron tarzda joriy etish zamonaviy pedagogikaning asosiy vazifasidir.

AMALIY TAVSIYALAR

Me’yor va maqsad muvozanati: O‘yin darsda shunchaki qiziqish uchun emas, balki Davlat ta’lim standarti (DTS) talablariga va muayyan dars mavzusi maqsadiga xizmat qilishi shart.

Raqamli va an’anaviy o‘yinlar sintezi: Darslarda faqatgina smartfon yoki kompyuter platformalariga suyanib qolmasdan, harakatli, jonli va muloqotga asoslangan rolli o‘yinlarni ham teng muvozanatda olib borish kerak.

Psixologik qulay muhit: O‘yin jarayonida xato qilgan o‘quvchini jazolash yoki kamsitish emas, balki xatoni o‘yin qoidalari doirasida qayta tuzatish imkonini berish lozim. Bu bolada muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqmaslik hissini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva G.X. Boshlang‘ich ta’limda o‘yin metodikasi. – Samarqand: SamDU, 2022. – B. 26.
2. Eberle, S.G. (2014). The Elements of Play Toward a Philosophy and a Definition of Play. American Journal of Play, 6(2), p. 225.
3.Kapp, K.M. (2012). The Gamification of Learning and Instruction: Game-based Methods and Strategies for Training and Education. San Francisco: Pfeiffer. – p. 45.
4.Montessori, M. (1967). The Absorbent Mind. New York: Holt, Rinehart & Winston. – p. 204.
5.Vygotskiy L.S. Pedagogicheskaya psihologiya. – Moskva: Pedagogika, 1991.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.